

УДК 94(477):332.025.26

КАДРОВА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НА СЕЛІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1930-Х РОКІВ

Я.І. Мандрик, Н.М. Концур-Карабінович

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

У статті на основі багатого фактичного матеріалу розкрито діяльність партійних органів радянської України з підготовки механізаторських кадрів у 1933–1937 рр. В основному їх готували на короткотермінових курсах. На кінець досліджуваного періоду сільське господарство УРСР не було забезпечене кадрами, ця діяльність зазнала провалу.

У статті розкрито діяльність курсів, склад слухачів, їх походження, системи роботи. Проаналізовано склад педагогічного персоналу курсів, їх розміщення на території радянської України.

Ці зміни суттєво не покращили курсову підготовку масових кадрів, залишилась низькою продуктивність праці колективізованого сільського господарства. Трагічними були наслідки репресивної політики радянської влади. Кадрова політика суттєвих результатів не принесла.

Ключові слова: політика радянської держави, механізатори, село, культура, освіта, курси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.) характерні деяким посиленням тракторизації сільського господарства, закінченням процесу колективізації, повним знищенням індивідуальних господарств. На селі панівним стає колгосп. Як же розвивався процес забезпечення сільськогосподарського виробництва кадрами масових професій в ці роки, адже колгоспи поступово зміцнювалися і спеціалісти були дуже потрібні?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки масових кадрів у радянській Україні в роки колективізації знайшла своє відображення у дослідженнях С. Кульчицького, В. Марочка, Л. Гриневич, Л. Новохатька, С. Білокона, Ю. Шаповала та інших сучасних науковців. Але комплексно вона ще не досліджена.

Мета статті. Опираючись на неопубліковані архівні джерела, автор поставив за мету розкрити цю проблему, особливо наголошуючи на негативному впливі тоталітарної сталінської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Певні зміни в досліджуваній період спостерігалися в оснащенні сільськогосподарства технікою. У роки першої п'ятирічки близько половини тракторів, що надійшли в сільське господарство, були імпортними. У 1933 р. машинно-тракторні станції (далі – МТС) і радгоспи отримали сільськогосподарські машини тільки вітчизняного виробництва. За роки 2-ї п'ятирічки кількість тракторів у МТС збільшилася на 41,5 тис. і досягла 83,7 тис. одиниць, комбайнів – на 21,8 тис. і становила 22,1 тис. одиниць¹.

Колгоспи і МТС мали також іншу сільськогосподарську техніку, в тому числі 220,2 тис. жниварок, 56,9 тис. молотарок, 402,8 тис. сівалок (тракторних і кінних), 10,8 тис. машин для збирання технічних культур, 54,5 тис. тракторних плугів. Однак, якщо взяти до уваги такий факт, де в більшості розміщувалася основна техніка – трактори, помітно: в 1937 р. із 83,7 тис. цих машин в колгоспах було лише 700 одиниць, основна маса – 67,6 тис. – була в руках держави і розміщувалася в МТС, а 15,3 тис. – у радгоспах². У такий спосіб держава прив'язала до себе слабкі колгоспи і отримувала від них надприбуток додатково ще за використання техніки.

Покращення оснащення сільськогосподарською технікою дозволило на кінець 2-ї п'ятирічки розпочати механізацію основних виробничих процесів. Загальний обсяг у всіх тракторних робіт у колгоспах України в 1933 р. виріс до 11 млн га, а в 1938 р. він становив вже 46,4 млн га умовної оранки. В 1937 р. понад 4/5 загальної площі всіх видів оранки викону-

вали трактори, близько 40 % площ ярів і озимих культур засівали тракторними сівалками, а комбайни збирали 40 % площ зернових колосових культур.

Однак, із завершенням колективізації в роки другої п'ятирічки до завершення механізації сільського господарства було ще дуже далеко. На 1935 р. тяглові сили сільського господарства були механізовані тільки на 22 %. Механічна тяглова сила зрівнялася із кінною тільки в 1935 р. Напередодні радянсько-німецької війни вона складала 77,7 % енергетичної потужності сільського господарства³. Тобто, основний обсяг робіт у колективних господарствах України на кінець 30-х років продовжував виконуватися вручну. Важка фізична праця забирала в колгоспників здоров'я і час, не давала їм можливості приділяти належну увагу своєму духовному, культурному розвитку, негативно відбивалася на розвитку українського села в цілому.

Посилення механізації сільського господарства (хоча цей процес ще далекий до завершення і зараз) вимагало постійного зростання кількості спеціалістів масових професій. Справа була не тільки в кількісному зростанні. Поступово в міру зростання впливу техніки в сільському господарстві, зростало і значення механізаторів. Змінюється їх становище, місце в системі суспільних відносин на селі, вплив на його культурний розвиток. Механізатори все більше виділяються в особливу категорію колгоспників-працівників МТС. Вони стають передовим прошарком колгоспного населення. Але, з другого боку, перебуваючи на роботі в державі, механізатори все більше відриваються від землі, удержавлюються і поступово стають найманими державою працівниками, які обробляють землю, але якихось господарських почуттів до неї зовсім не відчують.

Звичайно, що довго таке становище не може існувати, настає період, коли земля не витримує панування над собою відчуженої, хоча і освіченої людини і ми поступово просуваємося до екологічної катастрофи.

Як же вирішувалася проблема масових кадрів в роки другої п'ятирічки, який був їх культурний рівень розвитку? Основною формою їх підготовки і далі залишалася курсова, але в її організації появляються певні особливості. Рада Праці та Оборони видала в 1933 р. дві важливі постанови: 4-го вересня – «Про організацію використання тракторного парку» і 21-го вересня — «Положення про тракториста», якими ліквідувалася короткотермінова підготовка механізаторів. Вказувалося на необхідність організації постійно діючої школи для навчання бригадирів тракторних бригад і механіків.

Виконуючи ці постанови, на об'єднаному листопадовому (1933 рік) пленумі ЦКК і ЦК КП(б)У було поставлено завдання про зміну строків навчання на курсах, про організацію на базі деяких курсів шкіл механізаторів. З реорганізацією шкіл колгоспної молоді в 1932 р. в загальноосвітні школи, підготовка механізаторських кадрів з 1933 р. зосереджується безпосередньо при МТС, які стають основною ланкою в цьому процесі⁴.

У деякій мірі це був крок уперед. Перш за все тому, що навчання при МТС не було відірвано від виробництва. Це давало можливість курсантам краще вивчати техніку і виробничі процеси. Разом з тим, навчання трактористів було продовжено до 4-х місяців. З другого боку, навчання при МТС мало свої негативні сторони. Було важко поєднувати працю і навчання і, як правило, останнє часто опинялося на другому плані.

Крім того, курси при МТС не мали спеціальної навчальної бази, приміщення і обладнання, що не дозволяло поставляти туди підручники і наочність. Курси зовсім не були підготовленими для навчання механізаторів широкого профілю, вони готували вузьких спеціалістів (трактористів за марками тракторів), кожний новий тип машини породжував нову спеціальність. Це вимагало додаткових коштів і часу на підготовку. Не потрібно забувати ще однієї вагомої причини, яка стала на перешкоді організації курсів в Україні після голодної зими 1932–1933 рр. Це добре видно

на прикладі роботи курсів ветфельдшерів. Так, на 15 лютого 1933 р. повинні були набрати на навчання 800 осіб, а, фактично, було набрано на 15 березня (місяць після початку занять) всього 248 осіб. Головна причина — відсутність харчування, голод. З цієї причини набрані на курси слухачі в Білоцерківському та Коростенському районах були розпущені, це саме сталося на курсах при Кутинському веттехнікумі. НКЗС УСРР просив включити цих 800 курсантів, які повинні бути набрані на навчання, до централізованого фонду постачання і забезпечити курсантів стипендіями.

Через відсутність продуктів прохання НКЗС республіки не було виконано.

У лютому 1934 р. виходить постановва ЦК КП(б)У «Про реорганізацію курсів підготовки комбайнерів у стаціонарні школи з 6-ти місячним строком навчання», згідно якої підготовка комбайнерів переводилася з курсової на стаціонарну⁵.

Збільшуються строки навчання з усіх інших спеціальностей. У 1936 р., як уже говорилося, трактористів готували на чотирьох місячних курсах, шоферів — у механізаторських школах з строком навчання 6 місяців, школи бригадирів тракторних бригад були розраховані на 8 місяців, а школи механіків по комбайнах і автомеханіків — на 12 місяців. Це, звичайно, покращувало якість підготовки цих спеціалістів.

Створюються стаціонарні школи підготовки шоферів, механіків, бригадирів тракторних бригад. У Чернігівській області в 1936 р. працювало 8 стаціонарних шкіл, 5 із них готували комбайнерів, 2 — механіків, 1 — шоферів⁶.

У лютому 1934 р. ЦК КП(б)У запропонував у найстисліші строки укомплектувати курси трактористів, комбайнерів, механіків-молотарок; випускати спеціалістів тільки після екзаменаційної перевірки. З цього року в Україні розпочинається докорінна перебудова системи підготовки масових кадрів для радгоспів. Мережа курсів з тривалим строком навчання збереглася, але одночасно створюються постійно діючі школи з навчально-

виробничими майстернями. Вони стають основною формою підготовки кадрів механізаторів для радгоспів. Протягом 1934–1936 рр. в УСРР для радгоспів було підготовлено близько 22,8 тис. кадрів масових професій⁷. У 1937 р. запроваджується нова система підготовки колгоспних кадрів. На базі кращих районних колгоспних шкіл (РКШ) були створені однорічні школи колгоспних практикумів для підготовки агротехніків, ветеринарів, бухгалтерів і 6-тимісячні школи для підготовки бригадирів і ланкових. У решті РКШ стали різноманітнішими спеціальності випускників. Якщо за першу п'ятирічку вони в основному готували голів колгоспів, бригадирів, тобто керівників господарств, то тепер у них навчалися техніки-рільники, зоотехніки-практики, колгоспні ветфельдшери та інші спеціалісти масових професій.

Зміцнюється база курсів. Так, в 1934 р. в 20-ти школах механізації Донецької області були 52 комбайни, 25 тракторів, 31 автомашина⁸.

Згідно рішення Наркомзему СРСР від 24 вересня 1934 р. без певної матеріально-технічної бази для навчання відкривати школи заборонялося.

У кращу сторону змінюється склад викладачів курсів. Обласні парторганізації посилали із заводів, інститутів, технікумів спеціалістів для роботи викладачами на курсах механізаторів. Так, Харківський обком компартії в 1934 р. направив у школи механізаторів 45 спеціалістів для роботи викладачами. Усього в Україні в 1934 р. для роботи викладачами було направлено на різні курси і в школи 430 осіб, із них 100 — із центральних органів, 200 — із вузів і технікумів, 130 — із обласних організацій⁹.

У роки 2-ї п'ятирічки підвищуються вимоги до загальноосвітньої підготовки курсантів. Для вступу на курси трактористів освіта повинна була бути не нижча 3-х класів, на курси комбайнерів — не нижча 4-х класів. Для вступу до школи бригадирів тракторних бригад, крім загальної підготовки, курсант повинен був мати виробничий стаж не менше двох

років. Приймалися туди тільки ударники-трактористи, які мали першу категорію і освіту не нижче 4 класів¹⁰.

На курсах і в школах механізації створюються спеціальні атестаційні комісії для перевірки знань випускників. Їм починають присвоювати кваліфікацію і розряди. При обкомах партії створюються спеціальні комісії, які слідували за набором курсантів, умовами роботи шкіл і курсів. Так, при Дніпропетровському обкомі партії в комісію входили 25 осіб. У 1934 р. вона перевірила знання курсантів, у результаті якої з 5814 осіб 288 курсантів (4,5% від загальної кількості) були виключені із шкіл і курсів через низьку успішність. Звичайно, всі ці заходи вплинули на якість підготовки механізаторів. Так, Ольгопільську школу механізації Вінницької області в 1933–1937 рр. закінчили 1513 водіїв, 418 комбайнерів. Атестаційна комісія визнала їх знання добрими. Школа мала 11 навчальних аудиторій, майстерні для практичних занять, бібліотеку. В школі працювали 24 викладачі з вищою і середньою спеціальною освітою¹¹.

1936 р. в республіканській Кіровській школі атестаційна комісія встановила в 86,2 % випускників відмінні та добрі знання, її робота була відзначена Наркомземом СРСР. НКЗС України виділив для преміювання кращих викладачів 2,5 тис. крб. і 800 крб. – для преміювання кращих учнів¹².

Як бачимо, зрушення в роки 2-ї п'ятирічки в підготовці масових колгоспних кадрів були. Поступово вдосконалювалася їх підготовка, поліпшувалася якість навчання. На жаль, все це були одиничні факти. Вся система курсової підготовки кадрів масових професій для сільського господарства України в роки другої п'ятирічки була ще дуже недосконалою. Так, 23 лютого 1934 р. ЦК КП(б) У приймає постанову «Про перебіг підготовки кваліфікованих кадрів для МТС», де змушений був визнати, що комплектування курсів проходить незадовільно. Наприклад, план комплектування курсів машиністів молотарок в республіці виконаний до 10 лютого (заняття розпочалися

ще 1-го січня) лише на 30 %, а по окремих областях ще менше: наприклад, по Вінницькій області – на 18%, Харківській області – на 18 % і т.д. Рівень підготовки курсантів залишався ще дуже низьким. З цих причин ЦК партії категорично заборонив випускати з курсів і шкіл слухачів без старанної перевірки знань і присвоєння їм кваліфікації¹³.

За завданням ЦК КП(б)У було перевірено ряд курсів для підготовки масових кадрів. Картина в цілому була невтішна. Наприклад, курси комбайнерів при Мелітопольській МТС не мали навчальних класів. У гуртожитку не було світла. Самі гуртожитки не опалювалися (надворі лютий), не прибиралися, води не було. Бракувало підручників і зошитів. Курси для підготовки трактористів при згаданій МТС були в такому ж стані, зокрема не було навчальних класів. Фінансів своїх курси не мали, хоча МТС отримувала для них 5 тисяч крб. Вони витрачалися на інші потреби, зокрема, на ремонт тракторів.

Така ж картина була виявлена на курсах трактористів при Троянівській МТС, на Літинських курсах на Вінниччині¹⁴ тощо. Після роботи цієї комісії, після виходу постанови ЦК КП(б)У від 23 лютого 1934 р. в наступні роки ситуація мало в чому змінилася. Тому 15 січня 1936 р. ЦК КП(б)У приймає нову постанову «Про хід підготовки масових технічних та колгоспних кадрів по системі НКЗС УСРР». Сільськогосподарський відділ ЦК перевірів роботу ряду шкіл, районних колгоспних шкіл, курсів при МТС по Одеській, Вінницькій, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській областях і в МАСРР (Молдавська автономна СРР). Ось яку обстановку було виявлено, наприклад, у Володарській школі комбайнерів на Донеччині. Із перевірених 113 курсантів в 35 осіб були виявлені незадовільні знання (1/3 від загальної кількості), а офіційні дані керівництва школи були всього 2,6 %. Через погані побутові умови на курсах комбайнерів у цій області була дуже висока плинність слухачів. Так, у Новосвітлівській МТС покинули курси 17 слухачів із 30¹⁵.

Таке ставлення до підготовки комбай-

нерів негативно відбилося на рівні їх кваліфікації і результатах праці. Наприклад, у Вінницькій МТС в 1936 р. зібрали на один комбайн по 6 га зернових, в Багалійській – 17, в Хмельницькій – по 18, в Ямпільській – по 18 тощо. Важливим було те, що такий низький рівень роботи комбайнерів у МТС України був навіть нижчим від рівня 1933 р., коли в республіці вперше було застосовано на полях комбайни. Незадовільним був стан інших шкіл і курсів. Погано були обладнані Перещепинська школа комбайнерів у Дніпропетровській області, Березівська школа трактористів у Одеській області, Балтійська школа комбайнерів і трактористів у Молдавії, дуже низькою була навчальна дисципліна в Ольгопільській школі трактористів на Вінниччині, Володарській школі трактористів на Донеччині тощо. Багато шкіл не було забезпечено підручниками, зошитами, в більшості з них були відсутні гуртожитки, а там, де вони були, умови проживання в кімнатах були просто жахливими¹⁶.

Із цих причин зразу ж після виходу вище названої постанови від 1 квітня 1936 р. виходить нова тепер уже спільна постанова ЦК КП(б)У і РНК республіки «Про організацію в областях постійних 6-ти місячних агрозоотехнічних курсів». Нею проголошувалося створення на базі РКШ стаціонарних курсів з контингентом 3,5 тис. осіб. Усього організовувалося таких 37 курсів для підготовки кваліфікованих агрозоотехнічних кадрів із числа найбільш передової колгоспної молоді. Кошти виділялися облвиконкомами, Наркомфіном України і лише частина – колгоспами. Тобто, ці курси переходять фактично на державне утримання, що покращувало їх роботу¹⁷.

Дещо поліпшується робота, пов'язана з відбором працюючої молоді на курси. У першу чергу посилалися на навчання комуністи і комсомольці. Посилюється роз'яснювальна робота, курсантам стала надаватися матеріальна допомога. Збільшуються витрати держави на навчання курсантів. Так, в 1934 р. вартість навчання 1-го курсанта тракторних курсів зросла

до 194 крб. на рік, на курсах трактористів-бригадирів – до 108 крб., на курсах комбайнерів – до 194 крб. 18 тощо. Зростають асигнування з держбюджету на утримання курсів і шкіл. Усього по Україні тільки в 1936 р. було виділено на організацію курсів 7,5 млн. крб., що становило 1/5 частину всіх витрат з держбюджету республіки на підготовку кадрів¹⁹.

За всі роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.) в Україні було підготовлено 644,5 тис. спеціалістів масових професій, в тому числі 210,2 тис. механізаторів. Наприкінці 1937 р. в МТС працювало 170 тис. трактористів, машиністів та інших спеціалістів масових професій²⁰.

Однак зусилля партійних та радянських органів УРСР (які всіляко рекламувалися) щодо підготовки масових колгоспних кадрів у роки завершення насильницької злочинної колективізації в українському селі зазнали повного провалу. Проблема кадрів залишалася гострою в сільському господарстві УРСР у всі роки існування радянської влади і була однією з основних причин відставання у розвитку.

Література

1. Центральний державний архів органів державної влади і органів державного управління (далі – ЦДАОДВОДУ), ф. 166, оп. 17, спр. 1721, арк. 14.
2. Листопадовий об'єднаний пленум ЦК і ЦК КП(б)У. Партвидав ЦК КП(б). – Харків, 1933. – 117 с.
3. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, оп. 1917, арк. 84.
4. Народне господарство Української РСР. – К., 1957. – 124 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф.1, оп. 2702, спр. 456, арк. 60.
6. ЦДАОДВОДУ, ф. 2623, оп. 1, спр. 2547, арк. 499.
7. ЦДАОДВОДУ, ф. 166, оп. 17, спр. 842, арк. 14.
8. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 221, спр. 459, арк. 34.
9. Там само. – оп. 164, спр. 434, арк. 123.
10. Там само. – спр. 13, арк. 464.
11. ЦДАОДВОДУ, ф. 256, оп. 1, спр. 1154,

арк. 24.

12. Там само. – ф. 166, оп. 16, спр. 1917, арк. 30–31.

13. Народа в ЦК КП(б)У // Комуніст. – 1936. – 16 січня.

14. ЦДАОДВОДУ, ф. 160, оп. 17, спр. 362, арк. 8–9.

15. ЦДАГО, ф. 1, оп. 2702, спр. 419, арк. 3–5.

16. Працюють школи механізаторів // Комуніст. – 1936. – 16 січня.

17. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 2704, спр. 24, арк. 14.

18. Там само. – спр. 7986, арк. 43.

19. ЦДАОДВОДУ, ф. 5, оп. 1, спр. 633, арк. 12.

20. Там само. – спр. 2039, арк. 43.

Mandryk Ya.I. Kontsur-Karabinovich N.M. STAFF POLICY OF SOVIET UKRAINE IN THE VILLAGE IN THE SECOND HALF OF THE 1930th. *The activity of party and government organs of Soviet Ukraine in preparation of machine operators in 1933–37 years is disclosed in the article on the basis of rich factual materials. The improvement of equipment made it possible to start mechanization of production processes at the end of the second five-year plan. The quantitative increase was not the only reason. With increasing influence of equipment in agriculture, the importance of machine operators was also increasing gradually. Their status, place in the system of social relations at the village, influence on their cultural development were changing. The machine operators were more separated in the special category of collective farm workers of machine and tractor stations. But on the other hand, while working for the state, machine operators were more losing touch with land.*

The article reveals how the problem of mass staff was solved during the second five-year plan. Basically they were prepared at the short-term courses. At the end of studied period agriculture of the USSR was not provided by the personnel; this activity failed.

The activity of courses, staff of hearers, their origin, and work system are viewed in

the article. The staff of pedagogical courses and their location on the territory of Soviet Ukraine are analyzed. These changes did not essentially improve the course training of mass staff; the labour productivity of the collectivized agriculture was still low. The consequences of the soviet power's repressive policy were destroying. The personnel policy did not give essential results.

Keywords: *policy of the Soviet state, machine operators, village, culture, education, courses.*

Мандрик Я.И. Концур-Карабинович Н.М. КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ НА ДЕРЕВНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1930-х ГОДОВ. *В статье на основе богатого фактического материала раскрыта деятельность партийных органов советской Украины по подготовке механизаторских кадров в 1933–37 гг. В основном их готовили на краткосрочных курсах. На конец исследуемого периода сельское хозяйство УССР не было обеспечено кадрами. Эта деятельность потерпела провал. Раскрыты деятельность курсов, состав слушателей, их происхождения, системы работы. Проанализирован состав педагогического персонала курсов, их размещение на территории советской Украины. Эти изменения существенно не улучшили курсовую подготовку массовых кадров, осталась низкой производительность труда коллективизированного сельского хозяйства. Трагическими были последствия репрессивной политики советской власти. Кадровая политика существенных результатов не принесла.*

Ключевые слова: *политика советского государства, механизаторы, село, культура, образование, курсы.*